

Femení Singular

PENSAR EN
— I DES DEL —
GÈNERE

TEMPTATIVA BÀSICA DEL FEMINISME és denunciar que, sota la pell del que se *sap* científicament, s'amaga el pus del que es *creu*. Dit d'una altra manera, el feminisme pretén denunciar el substrat androcèntric que subjau en el "discurs del saber oficial" d'aquest segle, el científic. Tanmateix, considerar el feminisme exclusivament com un corrent científic seria una fal·làcia, tant com observar-lo des d'un punt de vista estrictament polític. De fet, el feminisme va sorgir d'aqueixa mateixa dialèctica: la política –activa– i la científica –reflexiva.

No és estrany, per això mateix, que la biologia siga un dels seus blancs preferits. També la psicologia, amb els seus excessos frenològics. La crítica feminista, però, no es limita a alçar la crosta ideològicament infectada d'aquests discursos. Va més enllà i s'incardina dins d'un marc més general: el de la sociologia de la ciència. Ara bé, ¿seria lícit identificar el feminisme només com una branca especial de la sociologia de la ciència? És el feminisme una epistemologia nova? Podem atorgar al concepte de gènere el mateix valor revulsiu que a d'altres conceptes sobradament assentats en la teoria crítica? Distingir el substrat cultural del biològic en la diferenciació dels sexes, no és, en última instància, una aporia més?

Resultaria ingenu voler contestar totes aqueixes demandes, però seria més perjudicial encara obviar-les. És per això que aquest monogràfic pretén d'atacar l'ambivalent naturalesa del feminisme, intentant sobretot de subratllar igualment els beneficis com els problemes que comporta pensar en i des del gènere. Pensar d'una altra manera.

EL PROBLEMA DE LA TEORIA EN EL DISCURS FEMINISTA

Neus Campillo
Departament de Filosofia
Universitat de València

Els estudis sobre les dones i relacions entre els sexes es poden realitzar des d'aproximacions no feministes. No és d'això del que m'ocuparé, sinó d'aquelles investigacions realitzades des d'una perspectiva feminista. El feminisme implica concepcions polítiques molt variades: és una proposta per a l'emancipació de les dones, una revalorització de les dones com a gènere, una afirmació del subjecte femení, de les dones com a subjectes de coneixement i acció, etc. Però entendre el feminisme com a «crítica filosòfica» representa considerar-lo, a més, com un problema teòric-conceptual. Problema que incideix i transforma les investigacions sobre les dones i les relacions entre els sexes que, fora d'aquesta perspectiva, no tindrien el mateix sentit.

El problema de la teoria des del feminisme va configurant diferents feminismes i, així, mostra la complexitat del debat feminista en si mateix. Però alhora introdueix i produeix un acostament epistemològic als problemes generals de múltiples disciplines (antropologia, biologia, psicologia, història, sociologia, etc.) que canvien d'aquesta manera les seues perspectives. En aquest sentit, es produeix una reflexió doble: el problema de la teoria genera diferents feminismes i la teoria, des dels diferents feminismes, genera canvis epistemològics en els discursos del saber, en disciplines que, introduint el tret de sexe, transformen el seu acostament unilateral als problemes.

Resumiré ara algunes posicions

**«La teoria feminista
introdueix i produeix un
acostament epistemològic
als problemes generals de
múltiples disciplines,
canviant així les seues
perspectives»**

Gustav Klimt, *Judith*, 1901

claus i, a vegades, polèmiques entre si, de la manera d'entendre la teoria des del feminisme, donant-ne compte de la importància per a la investigació i de les repercussions per a la política.

Quan s'entén el feminisme com a «crítica», és situat tant en una teoria de la modernitat com de la racionalitat. Això representa recollir el sentit històric-filosòfic d'una tradició que va configurant un concepte de raó unit al de llibertat perquè entén la crítica com la unió de coneixement i interès i, per tant, els interessos de la raó no sols com a interessos teòrics, sinó també pràctics. Aquest feminisme entronca amb els ideals il·lustrats radicalitzant-los i mostrant-ne els límits i paradoxes des del sexe: ser un discurs universalista i exclouent alhora. Com que se situa en la defensa de la radicalitat, l'«actitud» (que no doctrina) de la Il·lustració representa una «crítica de la nostra era històrica» o una «autoclarificació de les lluites i anhels d'una època». La importància de l'actitud filosòfica il·lustrada per al feminisme consisteix en el fet que aquest mateix programa de crítica, que reflexiona sobre els límits, és radicalitzat pel feminisme en tant que aquest, com a crítica de la raó patriarcal, evidencia els límits del programa il·lustrat. Tot això comporta una teoria feminista que, d'una banda, investiga críticament des del nivell de les ciències socials en el sentit de mostrar, analitzar i explicar com els sistemes de gènere-sexe han estat sistemes d'opressió de les dones i que, d'altra banda, analitza, en un nivell normatiu-filosòfic, la justificació metaètica dels principis morals i polítics així com la discussió sobre continguts normatius concrets. Des d'aquest punt es qüestionen les normes i valors de la nostra societat i

cultura com a fonamentalment defensores del domini del rol masculí i estructurats en un sentit patriarcal i s'advoca per una transformació i construcció de normes i valors que posen fi a aquest domini.

La teoria comença a ser un concepte posat en dubte en el discurs feminista quan es veu i es qüestiona l'actitud de la Il·lustració com un universalisme totalitzador i una proposta de projectes globals. Així apareixen els discursos feministes que rebutgen la modernitat. Aquests es produeixen com a discursos de la postmodernitat i mantenen estretes relacions amb el discurs de la postmodernitat entorn del problema general del paper de la teoria. En tots dos es critica la teoria i es busca la crítica social sense una epistemologia globalitzadora. No obstant això, les relacions entre el feminisme i la postmodernitat també són complexes, tal i com va succeir entre el feminisme il·lustrat i la Il·lustració.

Malgrat això és cert que hi ha una sèrie de punts d'encontre entre postmodernitat i feminisme postmodern: tots dos qüestionen la suposada neutralitat i objectivitat de la ciència, posen en dubte que principis universalment considerats hagen estat aplicats només per als homes, per a una manera particular de cultura, classe, raça. Tanmateix mantenen algunes controvèrsies. Així, per exemple, hi ha molts intents per part de les investigacions feministes de considerar només una única causa de l'opressió de les dones: la reproducció, la cura dels nens, la sexualitat, etc. i de buscar una perspectiva distintiva de les

dones i, per tant, general per a «totes les dones». La qüestió és saber fins quin punt aquesta recerca d'un últim factor en l'opressió de les dones no implica parlar des d'un punt de suport o fonament, fet que seria qüestionat pel postmodernisme. Una altra qüestió controvertida seria el desavantatge que representaria per al feminisme l'abandó de l'epistemologia. Perquè, en certa mesura, l'epistemologia representa la possibilitat de trobar un «punt de vista feminista» que fóra més fructífer que els paràmetres transculturals, posem per cas. Si «la condició postmoderna» realitza

una crítica de l'epistemologia clàssica a partir de la defensa de la incomensurabilitat dels llenguatges i la dependència contextual dels criteris de validesa, representarà una posició relativista des d'on aspectes claus del feminisme ja no serien possibles.

El problema dels conceptes

Un problema central en aquesta controvèrsia és l'abandó, o no, de la noció de gènere. Perquè si des del postmodernisme es rebutja la possibilitat de l'ús de categories transculturals, quin sentit té una categoria com «gènere»? No obstant, des del moment en què una categoria com aquesta, o com d'altres d'equivalents,

com ara patriarcat, són fonamentals perquè un discurs com el feminista tinga sentit, es planteja la qüestió de fins quin punt es pot postular, o no, la pluralitat del coneixement i l'interès humans. Per tant, el relativisme i l'abandó de la teoria seran dues qüestions que caldrà matisar en les relacions entre feminisme i postmodernitat. Una possible matisació seria que el discurs feminista entenguera la posició postmoderna no com un abandó de la teoria, sinó com el rebuig d'un tipus de teorització que

«Hi ha una sèrie de punts d'encontre entre postmodernitat i feminisme postmodern: tots dos qüestionen la suposada neutralitat i objectivitat de la ciència. Tanmateix, també mantenen algunes controvèrsies»

es relaciona amb l'essencialisme. L'ús de generalitzacions en algunes teories feministes, com ara la que es produeix en introduir la categoria de «maternitat», serien qüestionades pel fet de no estar prou situades en contextos històrics i culturals determinats, però no pel fet d'usar una categoria general. El mateix que la noció de subjecte. És necessari considerar fins quin punt no entra en contradicció la crítica d'aquesta noció per part del postmodernisme amb la necessitat per al feminisme de definir la noció d'un subjecte social dona. Però el tema que millor pot caracteritzar el

debat sobre la modernitat i la postmodernitat és la polèmica interna en el mateix feminisme entre igualtat i diferència, perquè és la que aplega la defensa de la particularitat i de la diferència que caracteritzen el postmodernisme enfront de la defensa de la igualtat des de l'universalisme propi de la modernitat. Aquesta problemàtica no és solament teòrico-metodològica, l'ús o no de categories universals com ara gènere, maternitat, patriarcat, sinó també política. Aquesta repercussió política de la defensa de la igualtat o de la diferència és important perquè incideix en un punt crucial, quasi de definició, del mateix feminisme: de quina manera vol canviar una societat dominada pel rol masculí, fet que implica quina nova societat vol, quin concepte de ciutadania vol, quin nou contracte social, quines lluites concretes i quines aliances han de realitzar les dones. Així, mentre el feminisme il·lustrat incidiria en la necessitat de la universalitat que la idea de la igualtat implica, per al feminisme postmodern, més que una unitat sobre la universalitat d'interessos o de la identitat, reconeixeria que la diversitat de les necessitats i experiències de les dones significa que no és adequada una solució única. Com veiem, la discussió feminista en torn del paper de la teoria ha produït una presa de posició del feminisme pel que fa al discurs de la modernitat i al de la postmodernitat. El fet que els discursos feministes siguin crítics de totes dues posicions, complexes i variades en elles mateixes per altra part, diu molt de la complexitat mateixa del discurs feminista, que es dona des de les reflexions

sobre ciència i gènere, en l'antropologia, la sociologia, la psicologia i la crítica literària.

El principi de diferència sexual

Però, a més, el problema de cercar en la diferència el concepte clau per al discurs feminista no solament s'ha donat des de la postmodernitat i l'afi-

advocant per les particularitats històrico-contextuals, sinó per marcar la diferència sexual femenina en tots els àmbits i buscar un subjecte sexual femení que fonamentalment significaria una genealogia des del rol femení, però també, una idea de ciutadania i llei des d'aquest nou ordre simbòlic del rol femení.

Així doncs, es pot constatar ja en aquest resum que la complexitat de la polèmica teòrica dins del feminisme és àmplia. Per això mateix proposaria com una qüestió teòrica central dilucidar si la dispersió dels discursos feministes és desitjable en les investigacions i en la pràctica política i quins plantejaments no dogmàtics ni de raó total es poden arribar a desenvolupar. Caldria debatre si és necessari mantenir les propostes dels diferents feminismes com a propostes antitètiques o si es busquen elements de confluència entre ells. Encara que la qüestió és complexa, proposaria com a element mediador entre els discursos feministes les nocions de crítica i de llibertat.

Sufragista adreçant-se a una audiència masculina. Ca. 1900

nit al deconstruccions, sinó que s'ha desenvolupat com un discurs feminista propi en torn del «principi de la diferència sexual» que, des d'una tradició psicoanalítica fonamentalment, s'insereix en la recerca d'una «genealogia del rol matern» i la defensa d'un «ordre simbòlic de la mare» que fa del feminisme un discurs específic i diferenciat de la identitat de les dones, de l'autoritat femenina. La crítica a l'universalisme de la raó com a masculí es fa ací no

Pense que els diferents feminismes són pràctiques i discursos que formen part de l'«ethos» de la modernitat en la mesura que aquest «ethos» significa una articulació de crítica i llibertat. Tot i que els discursos feministes advoquen els uns per la igualtat i els altres per la diferència, pense que es poden articular en torn de les nocions de «crítica» i «llibertat», i des d'aquí, seria possible el diàleg entre ells a manera d'una dialèctica entre modernitat i postmodernitat.

EL CONCEPTE DE GÈNERE

El gènere és un concepte, una categoria amb què el feminisme ha tractat de clarificar el seu objecte d'estudi, de tenir instruments analítics propis per pensar la diferència —o diferències— sexuals. El gènere és una manera de categoritzar les dones com a col·lectiu sociocultural i una manera de pensar i analitzar els «sistemes de relacions socials» com a sistemes també «sexuals». Joan Scott, una de les seues teòriques més significades, afirma que «el terme gènere forma part d'una temptativa de les feministes contemporànies per reivindicar un territori definitiu específic, d'insistir en la insuficiència dels cossos teòrics existents per explicar la persistent desigualtat entre dones i homes».

El gènere és, doncs, una categoria que interpel·la les ciències socials en la mesura que aquestes no han produït un saber sobre les dones. Ni tan sols han arribat a destacar-lo com a problema teòric. Les ciències socials han estat —i continuen estant— poc muntres a l'hora d'ataillar tècnicament la qüestió de les diferències sexuals.

Història i biologia

El terme gènere, en la seua acceptió descriptiva i més usual, substitueix, doncs, el de dones sobretot per indicar la necessitat de considerar el sexe femení en tot allò que té de cultural i històric, de categoria social imposada sobre el cos sexual de les dones. Susceptible, en conseqüència, de ser abordat per les ciències en tots els seus dominis. I susceptible, en principi, que les ciències socials disputen, en tot allò tocant a l'estudi de les diferències sexuals, el terreny a la biologia, per exemple.

«El terme gènere substitueix el de dones per indicar la necessitat de considerar el sexe femení en tot allò que té de cultural i històric, de categoria social imposada.»

Es en aquest territori que la teoria feminista detecta un problema recurrent en les ciències socials: el fet que, en les seues explicacions sobre les dones i la seua diferència, hi subjau sempre la imatge d'un cos biològic fortament condicional, instància última a la qual remetre el que les dones són i han estat des dels seus orígens. La historiografia feminista ha pretès, però, fer història d'aquesta teoritització, tot reconstruint la construcció sexual de la dona. Una dona lligada indefectiblement al seu cos, com resulta explícit, per exemple, en la caracterització que en fa Rousseau al seu Emile: «el mascle no és mascle més que en determinats instants; la femella és femella tota la seua vida, o almenys tota la seua joventut; tot li recorda, sense cessar, el seu sexe [...]».

Rousseau i el seu segle són el paradigma de com el cos de la dona ha estat una obsessió per a la filosofia, d'una manera molt distinta a com ho ha estat el cos de l'home. I això ha servit de fonament per a les ciències, especialment la biologia, que en el seu desenvolupament al llarg del segle XIX s'ha dedicat a sustentat les idees rousseau-

Què la reproducció era el lloc de la submissió de la dona va ser una idea encunyada pel feminisme marxista dels anys 60 que va ser utilitzada, juntament amb el concepte de producció, per a indicar que la producció, en la dona, estava entrebancada per les seues tasques reproductores. Tasques socialment útils que, no obstant això, el liberalisme polític i econòmic situava en el terreny de la privacitat familiar, desentenenent-se del tema, dels problemes que això causava a les dones i de les càrregues socials que aquestes assumien gratuïtament. El feminisme de l'època, per la seua banda, acceptava que la reproducció, tan desitjada per les dones, era alhora el seu «amarg parany». El debat, doncs, tractava d'alliberar el cos de les dones de la maternitat i del desig dels homes. Així, mentre Schulamite

nianes pel que a l'«ésser» de les dones respecta. En opinió de Gisela Bock, «la biologia és una metàfora moderna d'una vella creença: que els homes no tenen gènere i que les dones són éssers amb gènere; que els homes són el sexe "principal" i que les dones són "l'altre sexe" o fins i tot, com en el segle XIX, el "sexe"».

Producció i reproducció

Quan Simone de Beauvoir va escriure el seu segon sexe, assenyalava que les dones estaven en una posició subordinada atesos els determinants que impedien una cos sotmesa a la maternitat. Sabem que Simone de Beauvoir havia destapat la modelització cultural prou d'ida en el sexe femení, però, en última instància, pensava que la maternitat era un fet que condicionava la vida de les dones en el passat.

Firestone confiava en les possibilitats emancipadores de la ciència i la reproducció artificial, Catherine Mackinnon afirmava que «la sexualitat és al feminisme el que el treball és al marxisme: allò que ens és més propi, però també manllevat. L'objectivació sexual és el procés primari de subjecció de les dones».

Però la historiografia feminista, en el seu desenvolupament pràctic, s'adia

cussió tant el que la ciència moderna havia dit sobre les dones com allò que el «sentit comú» admetia sense plantejar-se majors problemes.

Història del gènere

Totes aquestes qüestions es troben a la base dels esforços teòrics de la teoria feminista en l'elaboració d'un concepte —el de gènere— que, d'una banda, defugira els determinismes subjacents

d'aquesta categoria. Com afirma Joan Scott, «l'ús de la paraula gènere ha sorgit en un moment de gran confusió epistemològica». Especialment indicatius han estat els debats «americans» suscitats pels corrents postestructuralistes, que impregnen allí —majoritàriament— les disciplines lingüístiques, amb el rerafons de les posicions propiciades per la particular assimilació nord-americana de l'obra foucaultiana i de les crítiques filosòfiques de l'humanisme i l'empirisme moderns.

Val a dir que l'esforç teòric d'Scott i del feminisme americà ataca les dues cares dels seus enemics: els discursos que la «modernitat» ha construït sobre les dones i la incapacitat dels mètodes tradicionals per a desvetllar els «paranys» del llenguatge. En aquest costat de l'Atlàntic, però, la literatura crítica francesa ha fet una lectura euro-

«Que la reproducció era el lloc de la submissió de la dona va ser una idea encunyada pel feminisme marxista dels anys 60.»

malament amb aquestes formes excessivament deterministes d'explicar la diferència dels sexes. Especialment perquè, tot intentat de buscar l'origen i les causes de les diferències, aquestes temptatives acabaven remetent —inexorablement— al cos sexual de les dones i, alhora, situant els homes enfront d'elles, com a col·lectiu també sexual i detentador del poder. Un poder, d'altra banda, concebut com una categoria excessivament unidimensional i inamovible que les dones havien consentit o rebutjat, sense detentar-lo mai. Però aquestes concepcions amb prou feines mobilitzaven els coneixements sobre les dones, sobretot perquè deixaven intacte i sense possibilitat de dis-

en les explicacions tradicionals i que, d'altra banda, revelara el caràcter cultural i social de les diferències sexuals. Que afirmara, en definitiva, la condició històrica del gènere.

La història del gènere amplia les perspectives de la història, ja que estableix, partint de l'interès per les dones, una sèrie de demandes sobre les relacions entre els grups humans que abans havien estat omeses. És, en definitiva, una eina analítica que ens ajuda a descobrir àrees que havien estat oblidades.

Cal dir, però, que el temps i els debats teòrics que cíclicament sotreguen les ciències socials —i, òbviament, també la teoria feminista—, han anat modificant l'ús i les intencions

pea dels desafiaments de la lingüística postestructuralista. Segons Michelle Perrot, la investigació històrica francesa sembla menys «commocionada», menys «influenciada» pel gir semiòtic o lingüístic, «per l'atenció al llenguatge considerat com la instància on es juga tot». Per contra de la gosadia del feminisme americà, quan afirma el profund caràcter crític de la historiografia feminista, Perrot ha manifestat els seus dubtes i s'ha demanat si realment s'ha produït un «trencament epistemològic» o, més aviat, aqueixa és una ambició encara no aconcluida. Ella prefereix dubtar i afirmar només que ara comprovem les dificultats que comporta pensar d'una altra manera.

GENEVIÈVE FRAISSE, FILÒSOFA

«El feminisme és un moviment polític que naix amb la democràcia»

J. JAVIER GOMEZ

GENEVIÈVE FRAISSE ÉS FILÒSOFA I INVESTIGADORA EN EL CENTRE NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE (CNRS) DE PARÍS. DES DE FA ANYS TREBALLA EN EL CAMP DE LA HISTÒRIA DE LES DONES, VINCULADA, JUNT AMB A. FARGE O M. PERROT, A UN DELS GRUPS EUROPEUS QUE HA PROTAGONITZAT EL DESENVOLUPAMENT D'AQUESTA DISCIPLINA. *MUSE DE LA RAISON. LA DÉMOCRATIE EXCLUSIVE ET LA DIFFÉRENCE DES SEXES* (TRADUÏT AL CASTELLÀ EN LA COL·LECCIÓ «FEMINISMOS» DE L'EDITORIAL CRÍTICA) O *LA RAISON DES FEMMES* SÓN DOS TÍTOLS SIGNIFICATIUS DEL SEU PENSAMENT. HA COORDINAT TAMBÉ EL VOLUM IV DE LA *HISTOIRE DES FEMMES EN OCCIDENT*, DIRIGIDA PER GEORGES DUBY I MICHELLE PERROT.

Quina creu que és en aquest moment la situació de la història de les dones com a disciplina a França? Quines són les línies de discussió a nivell teòric i metodològic?

Encara que no sóc la persona més indicada per fer una valoració, perquè no sóc historiadora de professió, penso que es troba en un moment molt interessant, obert a una discussió, a una reflexió i crítica estimulants, però també a l'apropiació ambivalent per part dels mitjans de comunicació. La discussió, en ocasió del col·loqui *Histoire et histoire des femmes* —on

participaren des de Michelle Perrot a Maurice Godelier, passant per Duby o Roger Chartier—, per exemple, es va centrar en la història de les representacions. És evident que el nostre projecte col·lectiu privilegia la història del pensament, del discurs teòric, enfocament que en el meu cas té a veure amb la meua formació filosòfica, però també amb el fet que moltes coses, per a les dones, es juguen a nivell de representacions. A més, volíem fer una història de les transformacions en la vida de les dones. No hem volgut cobrir tots els camps temàtics; ens interessava sobretot veure quines coses canviaven en

l'espai jurídic, mèdic, en el treball, en la família. Preteníem comprovar l'existència de ruptures i veure si coincidien amb els moments de transformació assenyalats per la història general. De totes maneres, no podem defugir la necessitat de plantejar-nos un doble problema. D'una banda, les relacions complexes entre les representacions i la realitat, la vida viscuda. Per altra banda, tampoc no hem de perdre de vista que les fonts són produïdes per homes en la major part dels casos. No és fins el segle XV que podem comptar amb un nombre important i creixent de textos escrits per dones. Darrerament, un altre

«No considere que faig "estudis feministes", que aplique una metodologia o una teoria feminista, de la mateixa manera que no crec que existesca una ciència proletària o de cap altre signe»

aspecte que vull destacar és l'impacte de la història de les dones fora dels límits de la mateixa disciplina acadèmica, tot captant la participació i l'interès d'especialistes en antropologia, literatura, filosofia, art... La història representa en aquest moment l'avantguarda del desenvolupament dels estudis de les dones, és la protagonista de la renovació, per davant d'altres ciències socials com ara la sociologia, molt activa, d'altra banda, els anys 70 i 80.

I dins de la història de les representacions, quina aportació pot fer una lectura feminista, una lectura atenta a la qüestió del gènere?

-En primer lloc, voldria fer una distinció que sempre he defensat. Jo no considere que faig estudis feministes, que aplique una metodologia o una teoria feminista, de la mateixa manera que no crec que existesca una ciència proletària o de cap altre signe. M'interessa subratllar que, el fet que com a individu estiga lligada a una pràctica feminista i això tinga una repercussió en els meus interessos de recerca, no implica que el pensament —la producció científica— tinga una orientació determinada. En aquest sentit em distancie clarament de moltes pensadores feministes anglosaxones. En canvi, sí que m'interessa plantejar als textos preguntes vinculades a la diferència i la desigualtat sexual. Vaig començar fent història del pensament feminista del segle XIX per orientar-me després cap a diferents aspectes de la història de les dones. L'origen de la democràcia com a procés exclouent per a les dones, per exemple. Darrerament he treballat amb tex-

tos filosòfics, de Kant a Freud, i és fascinant la manera en què el coneixement de la història del pensament sobre la diferència sexual m'ha obert una perspectiva nova i il·luminadora sobre la història de la filosofia. De la mateixa manera que la història de la ciència, per exemple, permet de comprendre millor tota una sèrie d'opcions filosòfiques, la història del feminisme possibilita de descobrir nous significats a textos que parlen sobre diferents temes (metafísica, dret, família). Això permet d'interpretar, de decodificar, aspectes que romanen ocults en la lectura dels textos filosòfics.

Quina és la naturalesa dels discursos sobre el sexe?

Tot discurs sobre el sexe és un discurs deliberadament fragmentat, per dues raons: perquè cal amagar, dissoldre les raons i les lògiques de la dominació d'un sexe sobre l'altre i, en segon lloc, per l'ocultació secular de la sexualitat. Per aquests motius no hi ha construccions sistemàtiques fins a la segona meitat del segle XX, després de Simone de Beauvoir. Tots els discursos —el literari, el polític, el mèdic i també el filosòfic— se'ns mostren d'aquesta manera fragmentada. Per altra banda, hi ha un recurs filosòfic interessant: la

J. JAVIER GOMEZ

utilització de la diferència entre els sexes com a operador filosòfic, per exemple en la crítica de Feuerbach a la dialèctica hegeliana. I és aquest el tema que en aquest moment m'ocupa: no només estudiar el pensament sobre les dones —sobre la diferència sexual—, sinó també comprendre com opera en el camp filosòfic.

Quins han estat els temes fonamentals en la seua trajectòria investigadora i quins els motius de l'elecció?

Vaig iniciar-me en la investigació en una època de militància política activa, d'esquerres i feminista, cap a 1968, en connexió amb un grup de filòsofs que, sota la influència de Foucault, van decidir sortir de l'impasse teòric del pensament marxista i apartar-se dels textos clàssics de Marx i Engels per a buscar el «vertader pensament» dels
 (passa a la pàg. 28)

DEMOCRÀCIA I IL·LUSTRACIÓ: LES LÍNIES TORTES

En la història dels discursos sobre la diferència dels sexes, la Il·lustració representa un moment especialment ric de debat, de qüestionament i recomposició de les identitats masculines i femenines i dels espais atribuïts als sexes. L'època d'eclosió de la modernitat, de la transició de l'Antic Règim a les societats liberals, fou un període de lluites de representacions per a la construcció i legitimitació d'un nou ordre social, lluites que incorporaven com a element essencial noves imatges i prescripcions d'allò que hom considerava masculí o femení. Les certituds fortament arrelades de la cultura tradicional foren substituïdes per noves mitologies que fonamentaven una divisió sexual més rígida dels espais socials en una mística de la diferència. En aquest sentit, els canvis que acompanyen el bastiment de la societat moderna tenen l'interès de mostrar les costures que esquerden la falsa aparença eterna dels motlles de la feminitat, deixant entreveure el seu caràcter cultural i històricament contingent.

Abans de la Il·lustració no van regnar les «tenebres». Si una cosa podem aprendre dels encara joves estudis sobre les representacions de la diferència sexual en diferents moments històrics és la infinita varietat d'aquestes representacions irreductibles al corrent poderós, però no únic, de misogínia amb arrels cristianes que nodreix la cultura occidental. Les societats de l'Antic Règim produïren també discursos dissidents que, tot i allunyats pel seu univers social i mental del feminisme contemporani, donaven sentit a la diferència sexual, en polèmica tant amb les visions misògines com amb els esforços moralitzadors i restrictius dels incipients discursos burgesos. Des del segle XV i fins i tot abans, les escriptores (entre elles Christine de Pisan o Maria de Zayas) i els homes defensors de les dones (com ara Cornelius Agrippa o Poulain de la Barre) utilitzaren en el seu favor, de maneres diverses, tots els arguments que els proporcionava l'experiència social i vital i l'ambient intel·lectual, de l'humanisme a les noves exigències filosòfiques del racionalisme.

Les promeses universalistes d'igualtat, raó i llibertat de la Il·lustració proporcionaren, sobretot en aquells territoris que experimentaren la ruptura revolucionària de l'ordre polític i social, un nou llenguatge en el qual articular les denúncies dels desequilibris entre els sexes,

com ho mostren la *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* d'Olympe de Gouges o els quaderns de queixes femenins d'aquest període. La ruptura permeté plantejar-se de bell nou els fonaments de l'ordre polític, fent possible el debat sobre l'extensió a les dones dels drets de ciutadania sota el nou règim. Tot i que es resolgué amb la negativa, el debat apuntava al futur. Dibuíxava tant els arguments que justificarien la rígida distinció de les societats liberals entre esfera pública i àmbit privat, amb l'exclusió femenina de la vida política, com els raonaments que subratllaven la incoherència de la limitació dels principis il·lustrats a la meitat de l'espècie, i que formarien l'eix vindicatiu del feminisme modern.

Aquesta discussió explícitament política és sols una part de l'ambigua herència il·lustrada al voltant de la diferència sexual. Les diferències culturals i socials entre els models europeus d'Il·lustració foren paleses també en la diversitat dels discursos sobre la «feminitat» i en les maneres en què les dones il·lustrades se n'apropriaren o els contestaren. Les riques reflexions sobre les relacions entre els sexes produïdes per la Il·lustració francesa, immersa abans de la revolució en un ambient de relativa llibertat en el tracte social, intel·lectual i amorós d'homes i dones dels cercles il·lustrats, contrasten amb la definició sentimental i domèstica de la identitat femenina que dominava en Anglaterra, país on l'hegemonia cultural de les classes mitjanes condicionava una diferenciació sexual d'esferes molt més restrictiva, en els discursos i en les pràctiques. En la cruïlla entre les virtualitats alliberadores de la Il·lustració i les seues canalitzacions limitadores, dones de diferents posicions socials i filiacions intel·lectuals, com Mme. d'Épinay, Mary Wollstonecraft o Josefa Amar, no articularen les seues obres ni enfocaren les seues vides en termes de reivindicació política, sinó que utilitzaren de formes diverses els discursos del sentiment, de la raó, de l'educació o de la utilitat pública per ampliar les possibilitats socials i culturals obertes a les dones. Les estratègies intel·lectuals i vitals d'unes i d'altres aporten un matís enriquidor a la comprensió de les Llums com a fenomen històric, contradictori i complex, en les arrels de les societats contemporànies.

M. Bolufer

actors de la història: els obrers, les dones, les minories nacionals. L'altra línia que m'ha interessat és una qüestió epistemològica: com es constitueix el subjecte de coneixement, tenint en compte la diferència dels sexes. Hom pot establir una filiació entre diversos autors que, des del segle XVII, s'han plantejat la qüestió: Poulain de la Barre, Condorcet, Stuart Mill, Simone de Beauvoir. Es tracta, històricament parlant, d'un tema difícil de pensar, no reconegut com a objecte de reflexió filosòfica. Aprofitant l'expressió de Poulain de la Barre, que recull Simone de Beauvoir, tots i totes, com a persones sexuades, som jutges i som parts en la qüestió de la diferència sexual. Sense que això implique l'existència d'una essència diferent, es tracta d'un punt que no podem obviar, sobretot ara que ens trobem en un moment d'orien-

tació cap a una filosofia del subjecte.

Als seus treballs hi ha una referència constant a la política, fins i tot en relació amb qüestions que no són estrictament polítiques, com el debat sobre l'accés de les dones a la lectura en la cruïlla dels segles XVIII i XIX...

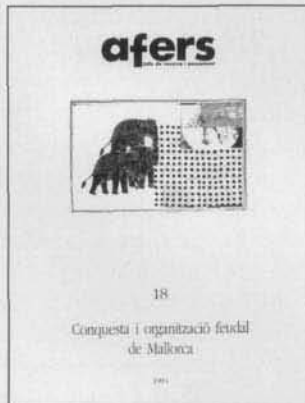
Podem partir de la convicció que no es pot reflexionar sobre la diferència sexual sense plantejar el conflicte, les relacions de dominació, cosa que no han fet, per exemple, moltes històries de la família. En temps de l'antic règim, no podem parlar pròpiament de feminisme, encara que sí que trobem expressions de queixa, formulades com a defensa de la capacitat moral i intel·lectual femenina, en el context de la denominada *querelle des femmes*, debat que va enfrontar durant segles autors misògins i defensors i defenso-

res de les dones. El feminisme suposa el plantejament del conflicte d'una manera política explícita. A mi m'agrada expressar-ho com el pas de la queixa —de la queixa— al procés, al «tribunal» democràtic. És arran de la Il·lustració —amb la seua voluntat racionalista i crítica dels prejudicis— i de la revolució francesa —amb l'exclusió de les dones del nou sistema polític— que apareix un feminisme pròpiament dit, que articula unes reivindicacions polítiques en nom de la coherència dels principis il·lustrats i revolucionaris de llibertat i igualtat. En aquest sentit, es tracta d'un moviment sorgit de la democràcia, encara que les demandes d'igualtat tenen precedents més remots: Poulain de la Barre, Marie de Gournay... veus aïllades i amb escàs ressò en el seu temps.

Mònica Bolufer

editorial afers

Revista fundada per: Sebastià Garcia Martínez

IX:18 (1994) Conquesta i organització feudal de Mallorca

Miquel BARCELÓ / Àngel POVEDA / Fèlix RETAMERO SERRALVO / Ma. Magdalena RIERA FRAU / Helena KIRCHNER / Reís FONTANALS / Ricard SOTO I COMPANYY / Àngel M. RODRÍGUEZ CARREÑO / Pere DE MONTANER / Jaume PORTELLA I COMAS / Margalida BERNAT I ROCA / Jaume SERRA I BARCELÓ / Àlvar CAMPANER FUERTES

IX:19 (1994) Miscel·lània

Núria SALES / Patrici PUJADE / Lluís TORRÓ I GIL / Ricard FRANÇ I BENAVENT / Agustí ALCOBERRO I PERICAI / Josep V. BOIRA I MAIQUES / Antoni F. GRAU ESCRIBUELA / Jordi CASASSAS / Josep MASSOT I MUNTANER / Matilde GONZÁLEZ

editorial afers

Informació i subscripcions:

Apartat de Correus 267 / Tel. (96) 126 86 54 / 46470 Catarroja (País Valencià)

ELS ESTUDIS FEMINISTES A LES UNIVERSITATS ESPANYOLES

Isabel Martínez Benlloch

Departament de Personalitat,
Avaluació i Tractaments Psicològics

El procés de transformació sociopolítica esdevingut a l'estat espanyol en la dècada dels seixanta va tenir considerables conseqüències en l'àmbit universitari. A banda d'afavorir l'estabilitat laboral del professorat, la major presència de dones va possibilitar l'emergència d'espais de reflexió i debat que permeteren de qüestionar la forta impregnació androcèntrica dels discursos científics.

Els primers grups d'investigació feminista i d'estudis de les dones — que tingueren els seus orígens en la dialèctica entre militància política i vinculació acadèmica— sorgiren a finals dels anys setanta, i es van implantar en la majoria de les universitats arreu l'estat durant la dècada següent. És en l'actual, finalment, que es pot constatar la transformació dels anteriors seminaris en Instituts Universitaris.

La constitució d'aquests grups ha posat en relació interessos afins que s'han consolidat en línies d'investigació l'objectiu prioritari de les quals és, partint d'un enfocament interdisciplinari, posar de manifest els trets patriarcals dels diferents discursos, analitzar les relacions de poder que subjauen al sistema sexe/gènere i desvelar la parcialitat i insuficiència de les construccions científiques: denunciar, en summa, la discriminació sexual en les teories i pràctiques científiques.

En la línia d'incardinació en l'entramat universitari internacional, la majoria d'aquests seminaris i instituts participen actualment en

xarxes internacionals a través de programes Erasmus i de pertinença a associacions europees com ara WISE (Women's International Studies Europe), ENWS (European Network for Women's Studies) i GRACE. Així, el maig de 1991 es va organitzar a la nostra Universitat el primerencontre que WISE realitzava a l'estat espanyol.

Pel que fa a l'aspecte docent, val a dir que una primera fase va oferir programes interdepartamentals de tercer cicle (doctorat). També per mitjà de cursos d'especialització (màsters, seminaris) s'ha fomentat el reciclatge de professionals, bàsicament ensenyants. En una segona fase s'han inclòs, dins els programes generals, perspectives no androcèntriques —desenvolupaments feministes. Tot això dit, fa palesa la necessitat de donar un salt qualitatiu en la projecció docent, cosa que comporta la incorporació d'assignatures específiques en els currícula dels nous plans d'estudi. A tot això contribueix, a més a més, l'existència de col·leccions bibliogràfiques («Feminismos», «Feminae», «Atenea») que forneixen de materials a utilitzar, tant dins la Universitat com fora d'ella.

Avui dia, doncs, podem parlar de la presència dels Estudis de les Dones en les universitats espanyoles, com també de la coordinació entre els diferents seminaris i instituts. Coordinació que ha culminat finalment en la creació d'AUDEM (Associació Universitària d'Estudis de les Dones).

L'INSTITUT UNIVERSITARI D'ESTUDIS DE LA DONA

La posada en marxa de l'institut d'investigacions feministes de la Universitat de València, creat l'1 de setembre de 1994 (Decret 175/1994, DOGV) significa el reconeixement institucional d'un treball d'investigació i de docència, des de la crítica feminista, que diferents professores i investigadores d'aquesta Universitat han dut a terme en les seues respectives àrees durant els últims deu anys.

Per tal de satisfer les demandes educatives, socials i culturals que exigeix la igualtat entre homes i dones, el nou Institut —abans «Seminari Interdisciplinari d'Investigacions Feministes»— naix amb els objectius de potenciar un espai de reflexió crítica sobre els models androcèntrics en la teoria i les pràctiques científiques, de realitzar projectes d'investigació interdisciplinars des del feminisme, de fomentar les relacions de cooperació científica amb altres entitats i institucions en el camp del feminisme i els estudis de la dona, i de deixar un espai també per a propostes alternatives. L'institut concreta aquests punts de mira en diverses línies d'investigació: Feminisme i Filosofia; Història de les dones i Història i gènere; Economia, igualtat i gènere; Coeducació i Sexisme; Construcció psicosocial dels rols sexuals, i Llenguatge i sexisme. Coordina, a més, el programa de doctorat «Gènere, coneixement i cultura», de caràcter interdisciplinari i interdepartamental.

L'Institut posa en marxa anualment un seminari permanent intern, que aborda una mateixa qüestió des de les diferents perspectives disciplinars. «El problema de la subjectivitat, des de la teoria feminista» és el tema central preparat per al curs 1994-95. Enguany ha començat a funcionar també el Seminari «Gènere, economia i igualtat». D'altra banda, el seu cicle anual d'«Estudis i investigacions feministes» se celebrarà, en la seua X edició, a l'abril de 1995, sota el títol genèric «Dona i salut».

L'Institut Universitari d'Estudis de la Dona rep subvenció de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Afers Socials, com també ajudes de l'Institut de la Dona de la Generalitat Valenciana i del Vice-rectorat d'Extensió Universitària de la Universitat de València.

L'Institut té seu en l'Av. Blasco Ibáñez, núm. 21, 1ª planta (Facultats de Psicologia i de Filosofia i Ciències de l'Educació).